Tweede

Voortgangs-rapportage Natuur

Natuurpact in uitvoering in 2015

Interprovinciaal Overleg

Tweede Voortgangs-rapportage Natuur

Natuurpact in uitvoering in 2015

Interprovinciaal Overleg

Voorwoord

De provincies en de gebiedspartners werken vol enthousiasme aan het realiseren van een stevig natuurbeleid en een robuust Natuurnetwerk Nederland. Sinds 2013 zijn de provincies verantwoordelijk voor het natuurbeleid. In de voorliggende voortgangsrapportage van het Natuurpact geven de provincies aan hoe zij hun verantwoordelijkheid voor het gedecentraliseerde natuurbeleid oppakken. Hierin laten de provincies voorbeelden van projecten zien die het succes van het natuurbeleid verbeelden. Projecten die samen met de partners gerealiseerd zijn.

De decentralisatie heeft in 2015 met het aannemen in de Tweede Kamer van de Wet natuurbescherming zijn definitieve wettelijke verankering gekregen. Dat lijkt de afronding van het decentralisatieproces, maar eigenlijk begint het nu pas. Het vraagt veel van provincies om deze wet in provinciale regels en verordeningen vast te leggen. Tegelijkertijd zijn de provincies stevig aan het werk gegaan met het Programma Aanpak Stikstof (PAS). Zeker voor de komende jaren vraagt dat veel aan capaciteit van de provincies.

Provincies kunnen dat echter niet alleen. Sterker nog: ze zijn erg afhankelijk van de medewerking van de partners in het veld. Particuliere grondeigenaren, Terreinbeherende Organisaties, agrariërs en gemeenten zetten zich hard in om deze belangrijke opgave op tijd te realiseren. De komende jaren blijven we over de voortgang rapporteren.

Kortom: we zien terug op een mooi jaar, wetende dat er nog veel mooie jaren zullen en moeten komen. De natuur is in goede handen bij de provincies.

Jan Jacob van Dijk
Voorzitter IPO Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland

Inhoud

1. Inleiding Voortgangsrapportage Natuur 5

2. De resultaten van 2015 8
2.1. Ontwikkelingen natuurbeleid 9
2.2. Natuurnetwerk Nederland 14

3. Doorkijk 2016-2027 18
3.1. Doorkijk Natuurpact 19
3.2. Totaalbeeld Natuurnetwerk Nederland 21

Bijlage: Uitvoering in de praktijk 23
1. Groningen 24
2. Fryslân 26
3. Drenthe 28
4. Overijssel 30
5. Gelderland 32
6. Utrecht 34
7. Noord-Holland 36
8. Flevoland 38
9. Zuid-Holland 40
10. Zeeland 42
11. Noord-Brabant 44
12. Limburg 46

1

Inleiding Voortgangrapportage Natuur

De provincies liggen ruim op schema met de inrichting van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), zo blijkt uit deze tweede voortgangsrapportage van het Natuurpact. In 2015 hebben provincies 1.747 ha aan grond verworven of van functie veranderd. Op weg naar de realisatie van de >80.000 ha natuur, is in 2015 3,9% van de opgave aan natuurgebied ingericht (3.141 ha). Daarmee is er sinds de decentralisatie in totaal 35% van de opgave aan ingerichte natuurgebieden gerealiseerd. Andere in het oog springende resultaten zijn het realiseren van het stelsel rond Agrarisch Natuurbeheer, de experimenten op het gebied van vermaatschappelijking van de natuuropgave en de uitvoering van het NNN, de implementatie van het PAS en de Wet natuurbescherming en de uitvoering van Natura 2000.

Het beleid voor natuur is sinds 2013 een taak van de provincies. Deze decentralisatie is in twee stappen vastgelegd in het Bestuursakkoord Natuur en in het Natuurpact. Hierin is afgesproken dat de provincies het Rijk jaarlijks informeren over de voortgang van het Natuurpact. Met deze voortgangsrapportage geven de provincies en het IPO voor het tweede jaar samen invulling aan de afspraak. Op basis van deze voortgangsrapportage voeren de provincies jaarlijks met de staatssecretaris een gesprek. De staatssecretaris gebruikt de informatie om de Tweede Kamer te informeren.

Afbakening

De voortgangsrapportage laat zien hoe de provincies de gedecentraliseerde taak oppakken en hoe het met de voortgang staat. Deze rapportage laat ook zien dat de provincies zich gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor een provinciegrensoverschrijdende inzet voor het natuurbeleid. De verantwoording over de uitvoering van de taken loopt via GS naar PS; in het Bestuursakkoord Natuur hebben Rijk en provincies afgesproken geen nieuwe verticale toezichtrelaties in te stellen.

In deze rapportage staan de acties die de provincies met veel energie en volle inzet hebben genomen om invulling te geven aan natuur als gedecentraliseerde kerntaak én de resultaten die zij daarmee bereikt hebben. In de volgende rapportage wordt ook inzicht gegeven in de acties die de provincies gaan doen om meer grip te krijgen op de kwaliteit van de natuur.

Afstemming VRN en Groot Project EHS

In het proces dat heeft geleid tot het uiteindelijke Natuurpact, is door toenmalig staatssecretaris Bleker opgeroepen de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) te verkleinen. Vrijwel alle provincies hebben daar gehoor aan gegeven. Om het Natuurnetwerk Nederland (NNN) zodanig te versterken dat de internationale natuurdoelen voldoende beschermd worden, is in het Natuurpact aangeven dat er in ieder geval nog 80.000 ha te realiseren natuur nodig is om dat te bereiken.

Sinds 2006 rapporteert het ministerie van EZ jaarlijks aan de Tweede Kamer over het Groot Project Ecologische Hoofdstructuur (GPE). Op 4 juli 2016 heeft de staatssecretaris aan de Kamer toegezegd dat hij zou overleggen met de provincies om de Voortgangsrapportage Natuur en het Groot Project EHS op elkaar af te stemmen. Zo moet er één rapportage ontstaan, die zowel voor de provincies als de Tweede Kamer voldoende inzicht geeft in de voortgang van het natuurbeleid. De informatie wordt tevens gebruikt voor een 3-jaarlijkse evaluatie van het Natuurpact door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).

Een nieuwe monitoringssystematiek en de omzetting van de voormalige EHS naar het NNN, maken dat deze rapportage niet één op één te vergelijken is met de rapportages Groot Project Ecologische Hoofdstructuur die de staatssecretaris in het verleden aan de Kamer heeft gezonden. In het debat bij de begroting van het ministerie van EZ (juli 2016) heeft de staatsecretaris toegezegd om samen met de provincies aan te geven waar de verschillen zitten. In deze voortgangsrapportage is die informatie inzichtelijk gemaakt.

Overijssel

Prijsvraag; wie bedenkt het beste idee om kinderen meer in aanraking te brengen met de natuur

Gedeputeerde cultuur, landbouw en natuur Hester Maij: “Ik vind het erg belangrijk dat kinderen actief kunnen zijn in de natuur en dat die natuur dichtbij huis of school is. Vandaar dat Overijssel met ‘Groen, Groener, Groenst’ heeft geïnvesteerd in een idee dat inwoners zelf willen realiseren. Want zij weten beter dan wie dan ook hoe hun eigen straat of wijk groener kan worden.”

Lees meer in bijlage 4

2

De resultaten van 2015

In 2015 is er veel energie gestoken in de natuuropgave van Nederland. In dit hoofdstuk worden de resultaten gepresenteerd van die inspanningen en de realisering van het Natuurnetwerk Nederland.

2.1 Ontwikkelingen natuurbeleid

Agrarisch natuurbeheer

In 2015 is de overdracht van het agrarisch natuurbeheer succesvol afgerond. Het nieuwe stelsel voor agrarisch natuurbeheer is door de provincies opgepakt, samen met de agrarisch natuurverenigingen, maatschappelijke partijen en het ministerie van EZ. In alle provincies zijn agrarische collectieven aan de slag. Door de collectieven zijn voorstellen uitgewerkt, in samenwerking met gebiedspartijen, zoals de terreinbeheerders en vrijwilligers.
Een belangrijk uitgangspunt van het nieuwe stelsel agrarisch natuur- en landschapsbeheer is het 'lerend beheren'. Zowel voor de collectieven, als de provincie, de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland en andere betrokkenen, is het een grote verandering. De provincies ondersteunen de agrarische collectieven onder andere door kennis te delen en contacten te leggen. De opgedane ervaring wordt gebruikt om het beheer de komende jaren nog verder te verbeteren. Het werken met agrarische collectieven maakt het agrarisch natuurbeheer effectief en efficiënt. De eerste ervaringen zijn positief, de samenwerking loopt goed en de verwachtingen zijn hooggespannen.

Limburg

Innovatie in hamstervriendelijk agrarisch natuurbeheer

In Limburg is via soortenbescherming een hamsterpopulatie van ca. 400-500 hamsters gerealiseerd. De hamsterpopulatie is afhankelijk van een aangepast 'hamstervriendelijk' agrarisch beheer. De opgave is om te zoeken naar innovatieve vormen van agrarisch natuurbeheer waar de intensiteit van beheer en de beheerkosten in balans zijn.

Lees meer in bijlage 12

Flevoland

Klein en effectief agrarisch collectief

Eind 2014 is het Flevolands Agrarisch Collectief opgericht, een kleine, enthousiaste organisatie, die voor veel nieuwe zaken aan de lat staat. Vanaf de dag één zijn zij er vol voor gegaan met de juiste mensen en met de juiste instellingen. Flevoland is een belangrijke landbouwprovincie met een zeer beperkte omvang van Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer. Hoe bereik je toch resultaat?

Lees meer in bijlage 8

Noord-Brabant

Omvorming naar nieuw stelsel agrarisch natuurbeheer werpt vruchten af

In 2015 en 2016 is in een intensief gebiedsproces in Brabant de vraag beantwoord hoe het agrarisch natuurbeheer efficiënter en effectiever gemaakt kon worden. Vele uren zijn in het proces gestopt door de provincie als regisseur in samenwerking met de collectieven in oprichting. De mooie Beerse Overlaat als weidevogelgebied is een van de resultaten.

Lees meer in bijlage 11

Fryslân

Toekomstbestendige melkveehouderij

Op het gebied van de biodiversiteit neemt Fryslân het voortouw in Noord Nederland met het thema 'Natuur inclusieve landbouw'. Hierbij gaat het om de combinatie van twee doelen: een toekomstbestendige, renderende melkveehouderij en een groei van de biodiversiteit in het boerenland. Hierbij staat het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen voor de boeren centraal.

Lees meer in bijlage 2

Implementatie van het PAS

Op 1 juli 2015 is het Programma Aanpak Stikstof (PAS) van start gegaan. Een programma dat een belangrijke bijdrage levert aan de realisatie van de natuurdoelen. Binnen het programma gaan natuurherstel en ruimte voor economische ontwikkeling hand in hand. De provincies hebben samen met het Rijk het programma op een zorgvuldige manier geïmplementeerd. Tegelijk werken alle provincies aan de uitwerking of uitvoering van natuurherstelmaatregelen. Met de uitvoering van de PAS-maatregelen wordt ook invulling gegeven aan de opgave van het NNN. Dit jaar wordt de eerste monitoringrapportage PAS opgesteld door het PAS-bureau van BIJ12. Daarnaast is begin oktober een eerste Voortgangsrapportage PAS aan de Kamer voorgelegd.

Natura 2000

Een belangrijke taak voor de provincies is de Natura 2000-opgave. Er zijn 109 Natura 2000-gebieden waar de provincies het voortouw nemen. Onderstaand het overzicht van de stand der zaken rond de vaststelling van de Natura 2000-beheerplannen en de uitvoering van de Natura 2000-beheerplanmaatregelen.

Voortgang vaststelling Natura 2000-beheerplannen d.d. 1-1-2016

Concept Natura 2000-beheerplannen	66
Vastgestelde Natura 2000-beheerplannen	43

Verschillende concept-beheerplannen zijn aangehouden door de samenhang tussen de beheerplanmaatregelen en de PAS-maatregelen. Inmiddels is hierover duidelijkheid gekomen, waardoor de concept-Natura 2000-beheerplannen verder gaan in de procedure.

Voortgang uitvoering Natura 2000-beheerplan-maatregelen d.d. 1-1-2016

Natura 2000-beheerplannen; uitvoering beheerplanmaatregelen gestart	97
Natura 2000-beheerplannen; alle beheerplanmaatregelen afgerond	9

Utrecht

Natura 2000 Oostelijke Vechtplassen

De noodzaak om de natuur te herstellen en uit te breiden is groot, omdat de kwaliteit van de zo rijke schakering van moeras-vegetaties achteruit gaat. Het plan is klaar en is deels al uitgevoerd. In 2019 heeft Utrecht er 1250 ha. waardevolle mix van cultuur- en natuur-landschap bij. Een oud landschap, waar al lang geleden mensen rondzwierven om te jagen, landbouw te bedrijven of veen te winnen.

Lees meer in bijlage 6

Zuid-Holland

Zuid-Holland meest bijvriendelijke provincie

In de campagne Groene Cirkel Bijenlandschap werken partijen aan het terugdringen van de wintersterfte bij de honingbij (onder de 10%) en de achteruitgang van de hommel en de wilde bij. Dit gebeurt door meer voedsel en nestgelegenheid te bieden, het landschap aantrekkelijker en kleurrijker te maken en door behoedzaam om te gaan met chemische middelen. Het belang van de bij voor de biodiversiteit is enorm. De provincie investeert hierin. Binnen 1 jaar sloten zich veel organisaties aan bij dit initiatief.

Lees meer in bijlage 9

Zeeland

Samenwerken in de regio

In het (soorten)beleid van de provincie Zeeland krijgen kustbroedvogels extra aandacht. Dat vertaalt zich onder andere in het bijeen brengen van partijen en kennis en het uitvoeren van stimuleringsmaatregelen en de zogeheten 'no regret-maatregelen'.

Lees meer in bijlage 10

Drenthe

Programma Natuurlijk Platteland 2016-2021

Het programma is gezamenlijk met de partners, waaronder natuurbeheerders, LTO Noord, waterschappen en gemeenten opgesteld. Met het programma voeren wij de natuurafspraken uit die met het Rijk zijn gemaakt in het Natuurpact. Met dit programma gaat de provincie voor robuuste natuur die tegen een stootje kan en ruimte biedt om te ontspannen en te ondernemen.

Lees meer in bijlage 3

Groningen

De streek aan de slag

De gebiedscoöperatie Zuidelijk Westerkwartier waarin o.a. Staatsbosbeheer, agrarische natuurverenigingen, gemeenten, landschapsbeheer en onderwijsinstellingen partners zijn, is samen met de streek gaan nadenken over de wensen en mogelijkheden om bijvoorbeeld het gezamenlijk beheer of de toegankelijkheid van de Marumerlage in te vullen. In opdracht van de coöperatie maakten middelbare scholieren ontwerpen voor een uitkijktoren, die door crowdfunding gefinancierd wordt. Studenten ontwikkelden lespakketten, waarmee de lokale stichting van natuureducatie scholieren kennis laat maken met de Marumerlage.

Lees meer in bijlage 1

Klaar voor de uitvoering: mens en middelen

De opheffing van de (voormalige) Dienst Landelijk Gebied is afgerond. Een deel van de medewerkers werkt bij de provincies. Andere medewerkers zijn naar het ministerie van EZ, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland of Staatsbosbeheer gegaan.

Er is door de provincies veel inzet geleverd bij het opzetten van uitvoeringsorganisaties in de gebieden zelf. Samen met de partijen in het veld wordt een gebiedsgerichte invulling gegeven aan de natuuropgave. Dit heeft ook consequenties voor de manier van werken van de provincies.

Met de uitvoeringsorganisatie BIJ12 is het afgelopen jaar goede ervaring opgedaan. BIJ12 voert in opdracht van de provincies delen van het natuurbeleid uit en draagt bij aan de opbouw van expertise.

Wet natuurbescherming

Het Wetsvoorstel natuurbescherming is in 2015 vastgesteld door zowel de Tweede als de Eerste Kamer. Deze wet verankert de decentralisatie van het natuurbeleid en de verantwoordelijkheden van de provincies. De wet treedt op 1 januari 2017 in werking. De provincies zijn druk bezig met de implementatie van de wet. De uitwerking van provinciale verordeningen en een eigen uitvoeringsorganisatie vormen daar een onderdeel van.

Groningen & Drenthe

Trots op Prolander

Gezamenlijk hebben deze provincies een gemeenschappelijke uitvoeringsdienst opgericht; Prolander. Prolander is bemenst door de oud-medewerkers van Dienst Landelijk Gebied.

Een belangrijk onderdeel van de nieuwe wet is het faunabeheer. Provincies zijn daarover met faunabeheereenheden en maatschappelijke organisaties in gesprek. Met de Wet Natuurbescherming wordt het faunabeheer transparanter en meer maatschappelijk gedragen. Zo zijn onder meer maatschappelijke organisaties onderdeel van het bestuur van faunabeheereenheden.

Een ander onderdeel van de Wet natuurbescherming is het opstellen van een natuurvisie door de provincies. Verschillende provincies hebben recent een natuurvisie vastgesteld, of zijn daarmee bezig.

Maatschappelijke uitvoeringsagenda gestart

In vrijwel alle provincies zijn goede resultaten geboekt in gebiedsprocessen, samenwerking en met het (vergroten van het) draagvlak rondom de realisatie van natuur. Daarmee is de basis gelegd voor een maatschappelijke uitvoeringsagenda van het natuurbeleid. Deze agenda richt zich op initiatieven uit de samenleving voor vernieuwende vormen van natuurcombinaties; combinaties tussen maatschappelijke en economische activiteiten en natuur. Na de decentralisatie zijn maatschappelijke partijen, gemeenten en waterschappen gevraagd om verantwoordelijkheid te nemen in de uitvoering in lijn met het provinciaal natuurbeleid en soms ook om mee te betalen aan de uitvoering. Provincies maken hier heldere, afrekenbare prestatieafspraken over en leggen deze vast in gebiedsafspraken of contracten.

Veel provincies hebben in 2015 hun natuurvisie en het provinciaal natuurbeleid verbreed met deze vermaatschappelijking van de natuuropgave.

2.2 Natuurnetwerk Nederland

Aandachtspunten

Onderdeel van het bestuursakkoord is de afspraak dat de provincies de begrenzing van de EHS verkleinen en daarmee wel aan de internationale verplichtingen blijven voldoen. Het gevolg is dat het totale oppervlak NNN kleiner geworden is dan het oppervlak EHS voor de decentralisatie.

Het NNN is niet in beton gegoten. Door ruimtelijke ontwikkelingen en de daaraan gekoppelde compensatieopgaves verschuiven locaties en veranderen oppervlakten. Het resultaat is in alle gevallen vergroting van oppervlak en/of versterking van de kwaliteit. De gegevens over realisatie worden steeds nauwkeuriger. Na de decentralisatie zijn eerst bestanden overgedragen en gekoppeld. Omdat de bestanden niet foutloos zijn en een aantal definities opnieuw is vastgesteld, zijn de provincies nog bezig om alles te controleren. Dit kan er voor zorgen dat in de toekomst nog cijfers wijzigen.

Bij de herijking van de EHS is de ambitie van de provincies verschoven van kwantiteit naar de verbetering van de kwaliteit binnen het NNN. Voor de decentralisatie werd vooral gestuurd op harde doelen (euro's en hectares). Nieuw is dat de kwaliteit van de natuur nu voorop staat. Het behoud en de verbetering van de biodiversiteit geldt niet alleen binnen de grenzen van het NNN, maar ook daarbuiten, zoals bijvoorbeeld in weide- en akkervogelgebieden. Voldoende biodiversiteit, een aantrekkelijk landschap en een duurzaam agrarisch bedrijfsleven versterken de economisch kracht van de provincies. Aan dit beleid is een uitvoeringsstrategie gekoppeld, waarbij integraliteit en maatschappelijke betrokkenheid de kern vormen.

Gelderland

Landbouw en natuur vooruit

Dit jaar en in 2017 komen maatregelen in de waterhuishouding, rietherstel en natuurontwikkeling samen om het leefgebied van de moerasvogels sterk te verbeteren. In de Rijnstrangen is niet alleen natuur van belang, maar ook de landbouw draagt bij aan een duurzaam beheer van het landschap. Door inzet van bedrijfsaankoop en bedrijfsverplaatsing is 120 hectare beschikbaar gekomen voor natuurrealisatie en landbouwstructuurverbetering.

Lees meer in bijlage 5

Verwerving en functiewijziging in 2015 (gegevens excl. Rijkswateren)

Aantallen in hectares

Provincie	Verworven/functiewijziging 1-1-2011 t/m 31-12-2014	Verworven/functiewijziging 1-1-2015 t/m 31-12-2015	Verworven/functiewijziging 1-1-2011 t/m 31-12-2015
Groningen	832	40	872
Fryslân	814	84	898
Drenthe	1.177	220	1.397
Overijssel	1.947	265	2.212
Gelderland	2.102	324	2.426
Utrecht	311	167	478
Noord-Holland	1.024	483	1.507
Flevoland	0	0	0
Zuid-Holland	742	20	762
Zeeland	218	9	227
Noord-Brabant	1.045	60	1.105
Limburg	1.296	75	1.371
Totaal	**11.508**	**1.747**	**13.255**

Verworven en functiewijziging

Nieuwe natuur ontstaat niet meer alleen puur door verwerving van grondgebied, maar steeds vaker doordat bijvoorbeeld boerenland als natuurgrond wordt aangeboden. Dit heet functiewijziging. De agrariër blijft daarbij eigenaar van het land.

In 2015 is in het totaal 1.747 ha verworven of van functie gewijzigd. Provincies hebben in 2015 voortgang geboekt met zowel verwerving als functiewijziging. Het nieuwe beleid dat is ingezet, stelt de provincies in staat om de opgave uit het Natuurpact nog beter uit te voeren.

Voor diverse provincies is het beleid dat de natuurgronden alleen op basis van vrijwilligheid worden verkregen. Grondruil is een zeer geschikt middel om toch de arealen te verwerven die nodig zijn voor de afronding van het NNN. De goedkeuring van de Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL) door de Europese Unie helpt mee met de omzetting van landbouwgrond binnen het Natuurnetwerk naar natuurgrond.

Inrichting in 2015 (gegevens excl. Rijkswateren)

Aantallen in hectares

Provincie	Ingericht 1-1-2011 t/m 31-12-2014	Ingericht 1-1-2015 t/m 31-12-2015	Ingericht 1-1-2011 t/m 31-12-2015
Groningen	2.304	448	2.752
Fryslân	1.924	22	1.946
Drenthe	5.008	288	5.296
Overijssel	3.884	260	4.144
Gelderland	3.772	973	4.745
Utrecht	374	191	565
Noord-Holland	2.327	401	2.728
Flevoland	470	0	470
Zuid-Holland	1.119	0	1.119
Zeeland	845	42	887
Noord-Brabant	2.317	402	2.719
Limburg	950	114	1.064
Totaal ingericht op 31-12-2015	**25.294**	**3.141**	**28.435**

Inrichting

In 2015 is 3.141 ha aan gebieden ingericht. Daarmee is een forse bijdrage geleverd aan de totale oppervlakte ingerichte natuur. Deze oppervlakte is kleiner dan de voorgaande jaren. Veel van de projecten die voortkomen uit de decentralisatie-afspraken, zijn sinds 2013 opgestart. Zij bevonden zich in 2015 in de verkenningsfase. De komende periode starten de voorbereidingen van de uitvoering, waaronder ontwerp en inrichting en bestekvoorbereiding. Het ligt voor de hand dat de aanbesteding en uitvoering snel volgt.
Onderdeel van het voorbereidende proces van inrichting is dat er grotere stukken van een gebied verworven zijn of in handen van eigenaren zijn, die mee willen werken aan natuur. Om dat voor elkaar te krijgen, kan soms jaren duren, vooral omdat deelnemen aan natuurontwikkeling in veel provincies op vrijwillige basis plaatsvindt.

Beheer

De hoeveelheid natuur in beheer binnen het Natuurnetwerk fluctueert per jaar flink. Beheercontracten worden per 6 jaar afgesloten. Na afloop van een periode is het niet vanzelfsprekend dat hetzelfde areaal weer binnen een nieuw contract valt. In de periode dat een contract afloopt, kan het voorkomen dat, gezien de proceduretijd, gebieden niet geregistreerd worden. Dankzij de verdergaande digitalisering, vooral bij de terreinbeheerders, wordt het inzicht in de exacte omvang, ligging en kwaliteit steeds nauwkeuriger. Het areaal natuur dat beheerd wordt groeide in 2015 met ruim 25.000 ha. Deze groei komt doordat nieuw ingerichte natuur in beheer is genomen en doordat voormalige rijks-natuurontwikkelingsprojecten aan de provincies zijn overgedragen.

In beheer in 2015 (gegevens excl. Rijkswateren en het totaal van gebieden met een beheercontract en zonder beheercontract)

Aantallen in hectares

Provincie	In beheer 1-1-2011 t/m 31-12-2014	Totaal In beheer 31-12-2015	In beheer met contract 31-12-2015
Groningen	15.684	20.366	17.183
Fryslân	60.428	60.204	55.489
Drenthe	51.625	57.630	51.151
Overijssel	57.460	57.188	40.950
Gelderland	129.429	128.954	88.634
Utrecht	19.715	29.613	19.731
Noord-Holland	50.224	50.127	34.045
Flevoland	23.192	26.501	23.206
Zuid-Holland	31.820	31.838	25.420
Zeeland	17.548	17.626	17.294
Noord-Brabant	80.000	80.149	79.636
Limburg	46.215	46.700	34.000
Totaal in beheer op 31-12-2015	**583.340**	**606.896**	**486.739**

Noord-Holland

De Catrijpermoor

De Catrijpermoor was al in eigendom van Staatsbosbeheer maar nog niet ingericht. In 2015 is 46 ha NNN gerealiseerd door de provincie Noord-Holland in samenwerking met SBB. Met de inrichting van de Catrijpermoor is een geleidelijke overgang van duin naar polder gerealiseerd, die aantrekkelijk is voor flora en fauna. De werkzaamheden bestaan uit het instellen van een natuurlijker en plaatselijk hoger waterpeil; het verbeteren van duinrellen, het aanleggen van natuurvriendelijke oevers, het afplaggen van terreinen en het uitgraven van de Groetermoor.

Lees meer in bijlage 7

3

Doorkijk 2016-2027

3.1 Doorkijk Natuurpact

Nu het proces staat, gaat de fysieke uitvoering van het Natuurpact de komende jaren in volle vaart verder. Dit betreft in het bijzonder agrarisch natuurbeheer, de PAS-herstelmaatregelen en de uitvoering van het Natuurnetwerk Nederland. Daarnaast nemen de provincies met de nieuwe Wet natuurbescherming veel wettelijke taken over van het Rijk. De eerste resultaten van de (toenemende) betrokkenheid van particulieren worden de komende jaren zichtbaar.

Na investering door de provincies in (gebieds-)processen neemt naar verwachting de komende jaren het areaal functieverandering en inrichting van het Natuurnetwerk toe. Het Natuurnetwerk (figuur 1) is sinds de decentralisatie met 4,8% gegroeid naar 616.000 ha. De provincies zijn met reeds 35% gerealiseerde opgave, hard op weg om minimaal 80.000 hectare nieuwe natuur te realiseren in 2027 (zie ook hoofdstuk 3.2).

In 2017 wordt de voortgangsrapportage een rapportage die ook op de kwaliteit van de natuur ingaat.

Aandachtspunten

Het begrip Natuurnetwerk kent een bruto- en netto-variant. Bij de bruto-variant wordt naast de natuurgebieden ook gebieden met agrarisch natuurbeheer, inliggende recreatieterreinen, waterlopen en wegen meegeteld. Steeds vaker kiezen provincies er voor het Natuurnetwerk te herijken op basis van bestemmingsplannen, kadastrale gegevens en verbeterde informatie van de terreinbeheerders. Het bruto Natuurnetwerk wordt hierdoor kleiner en tegelijk ontstaat er een beter beeld over de echte omvang van de Nederlandse natuurgebieden. Gezamenlijk hebben de provincies besloten deze herijkingen in de rapportage over 2016 te verwerken.

De realisering van het Natuurnetwerk Nederland kent een hoge ambitie. Om eventuele tegenslagen in de toekomst voor te zijn, zien de provincies aandachtsgebieden op zich afkomen die om een (op termijn) verbetering van het instrumentarium vragen.

De te verwerven gronden zijn mogelijk moeilijk te kopen of de functie te wijzigen vanwege:

- Functieverandering of grondverwerving is lastig te voorspellen. Deze is afhankelijk van de grondprijs of de mogelijkheden om (alternatieve) instrumenten (zoals onteigening) in te zetten.
- De provincie mag alleen nog de werkelijke waardedaling betalen. De grondeigenaren rekenen veelal met een bijdrage van de provincie van 85% van de landbouwwaarde.
  In de praktijk valt de werkelijke waardedaling lager uit.
- Diverse provincies hebben als uitgangspunt dat grondverwerving of functieverandering alleen op vrijwillige basis plaatsvindt.

Figuur 1: Natuurnetwerk Nederland per 01-01-2016

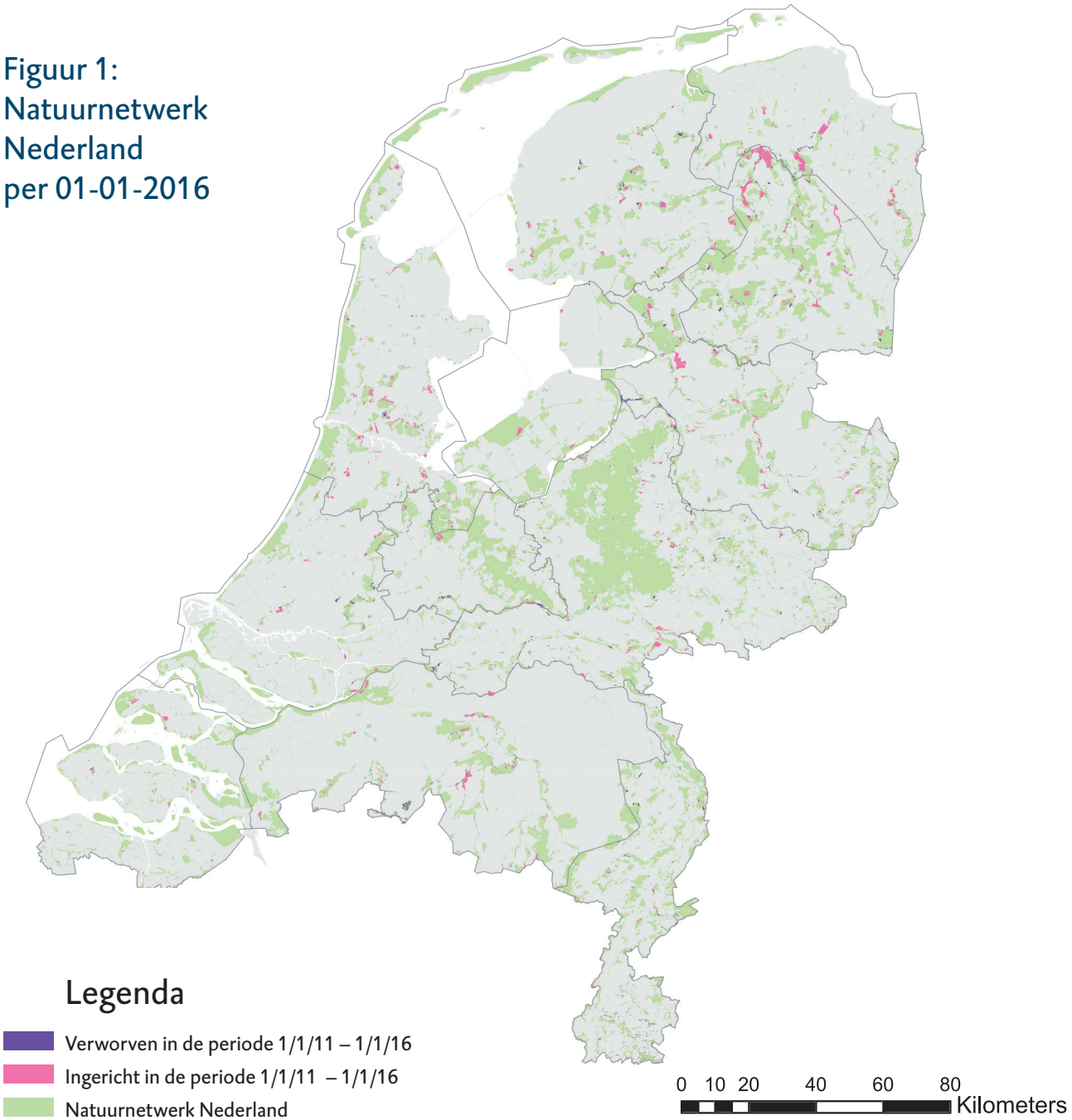

3.2 Totaalbeeld Natuurnetwerk Nederland

De staatssecretaris heeft in de Kamerbrief van 4 juli 2016 aan de Tweede Kamer toegezegd dat er afstemming plaatsvindt over de voortgangsinformatie Natuurnetwerk Nederland in relatie tot de rapportage van de Grote Projecten EHS (GPE). De afstemming betreft drie punten die hieronder staan

Definities

Door de staatssecretaris is toegezegd dat er afstemming plaats vindt over definitiekwesties. De provincies hebben in 2014 de definities aangescherpt en conform de informatie in het GIS systeem ingevoerd. Vanwege nieuwe ontwikkelingen (zoals agrarisch natuurbeheer) blijven provincies kritisch kijken naar de gehanteerde definities, zodat rapportage op een eenduidige manier blijft plaatsvinden. Voor 2017 wordt dit punt door de provincies opgepakt.

Kwantitatieve gegevens

De staatssecretaris heeft toegezegd duidelijkheid te bieden over de verschillen in kwantitatieve gegevens tussen de GPE en de voortgangsrapportage. Dit is in de kamerbrief van 4 juli 2016 gedaan. Belangrijk onderdeel daarin is dat de provincies werken vanuit de beheerkaarten uit de provinciale natuurbeheerplannen. Een ander groot verschil is dat de gerealiseerde grondverwerving gelijk is aan grond in bezit van de eindbeheerder.

De voortgangsinformatie Natuurnetwerk Nederland (voorheen Grote Projecten EHS)

Met het oog op de toezegging van de staatssecretaris om de totale omvang van het natuurnetwerk in beeld te brengen, wordt in onderstaande tabel de voortgangsinformatie NNN in relatie tot de afspraken uit het Natuurpact in beeld gebracht.

Voortgang Natuurnetwerk Nederland situatie 1-1-2016

A	Gerealiseerde natuur binnen NNN per 1-1-2011	588.000 ha
B	Gerealiseerde natuur tussen 1-1-2011 en 1-1-2016	28.000 ha
C	Oppervlak NNN per 1-1-2016	616.000 ha
D	Nog te realiseren deel van de afgesproken > 80.000 ha	52.000 ha
E	Oppervlakte natuur binnen het NNN beoogd per 1-1-2027	668.000 ha

Toelichting op de tabel:

A. Dit is de oppervlakte natuur binnen het NNN die per 01-01-2011 aanwezig was. Als onderdeel van het bestuursakkoord is afgesproken dat de provincies de begrenzing van de Ecologische Hoofdstructuur verkleinen en daarmee wel aan de internationale verplichtingen blijven voldoen. Iedere provincie heeft dit uitgewerkt met de maatschappelijke partijen en dit vastgesteld na het debat met Provinciale Staten.
De consequentie is dat het totale oppervlak Natuurnetwerk kleiner is geworden in vergelijking met het oppervlak Ecologische Hoofdstructuur waarover tot voor de decentralisatie in de Grote Projecten EHS gerapporteerd is.
De oppervlakte grote wateren zijn hierbij buiten beschouwing gelaten, aangezien deze onder de verantwoordelijkheid van het Rijk vallen.

B. Gerealiseerd deel van de > 80.000 ha opgave uit het Natuurpact in de periode 2011-2015.
De opgave nog te realiseren natuur in het NNN is, als gevolg van de afspraken in het bestuursakkoord en het Natuurpact, naar beneden bijgesteld. De afspraak is dat provincies nog minimaal 80.000 ha natuur realiseren, als onderdeel van het NNN. Van de Natuurpact-opgave hebben de provincies inmiddels 35% gerealiseerd.

C. De oppervlaktes die in deze regel zijn aangegeven, zijn het resultaat na de eerste jaren van uitvoering na het bestuursakkoord. Het NNN is ten opzichte van 2011 met 4,8% gegroeid.

D. Het oppervlak NNN nog te realiseren vanaf 01-01-2016 als gevolg van de afspraken in het Natuurpact. Het betreft de restopgave 65% voor het realiseren van de afgesproken > 80.000 ha.

E. Het beoogde areaal natuur binnen het NNN per 31-12-2027.
Dit betreft het via het provinciaal beleid vastgestelde oppervlak natuur binnen het NNN dat aan het eind van de periode van het Natuurpact in Nederland aanwezig is. Hiermee is het NNN in 2027 met 13,6% gegroeid ten opzichte van 2011. Dit is exclusief de eigen opgave van de provincies in aanvulling op de afspraak dat provincies ten minste 80.000 ha natuur realiseren.

Bijlagen Uitvoering in de praktijk

1. Groningen

Integrale gebiedsontwikkeling Marumerlage

Net boven het dorpje Marum, op de grens van Groningen en Friesland, ligt de Marumerlage. Door dit gebied stroomt het begin van de beek Dwarsdiep. De Marumerlage vormt het begin van het natuurnetwerk dat kilometers lang de beek volgt en aansluit op het N2000-gebied Leekstermeer.

Schoon water en klimaatproof

Het water in de beek voldoet niet aan de Kaderrichtlijn Water normen. Bovendien is er 's zomers te weinig water beschikbaar en wordt 's winters het water te snel afgevoerd. De gebiedsontwikkeling van de Marumerlage draagt zowel bij aan de KRW opgaven als de waterveiligheid in Groningen en de beschikbaarheid van water voor landbouw en natuur.

Natuurgrond inruilen?

Waterschap Noorderzijlvest heeft samen met Staatsbosbeheer, provincie en gemeente Marum een moerasgebied ingericht, waar het water langer vastgehouden en opgeslagen wordt. Om ruimte te maken voor de nieuwe kronkelende beek en moeraslaagte zijn provincie, Staatsbosbeheer en grondeigenaren in gesprek gegaan. Welke hoog en droog gelegen percelen van Staatsbosbeheer en provincie kunnen we ruilen tegen de lage natte percelen en welke percelen kunnen we aankopen?

Spannend maar prachtig

De aanleg van het 25 ha grote gebied met beek, vistrap en uitkijkheuvel is indrukwekkend. Graafmachines en vrachtwagens toverden het gebied om in een kaal en nat gebied, duidelijk zichtbaar vanaf de snelweg. Het gebied ontwikkelt zich prachtig en vormt voor velen een voorbeeld voor andere delen van het natuurnetwerk.

De streek aan de slag

In de streek is gebiedscoöperatie Zuidelijk Westerkwartier actief. Deze verbindende organisatie, waarin o.a. Staatsbosbeheer, agrarische natuurverenigingen, gemeenten, landschapsbeheer en onderwijsinstellingen partners zijn, is in opdracht van Staatsbosbeheer de plannen verder uit gaan werken. De gebiedscoöperatie is samen met de streek gaan nadenken over de wensen en mogelijkheden om bijvoorbeeld het gezamenlijk beheer of de toegankelijkheid in te vullen. In opdracht van de coöperatie maakten middelbare scholieren ontwerpen voor een uitkijktoren, die door middel van crowdfunding gefinancierd wordt. Studenten ontwik-

kelden in opdracht van de coöperatie lespakketten, waarmee de lokale stichting van natuureducatie scholieren kennis laat maken met de Marumerlage.
De vogels hebben de Marumerlage al gevonden en wie weet komt ook de otter binnenkort vissen. Provincie, waterschap, gemeenten, landbouw- en toerisme organisaties werken ondertussen al aan de plannen voor het aansluitende deel. Samen met bewoners maken we de eerste schetsen, waarbij natuurherstel, landbouwopgaven, verbetering van waterkwaliteit en waterveiligheid, recreatie en landschap een plek krijgen.

2. Fryslân

Werken aan een natuurinclusieve landbouw

Natuur en landbouw zijn in Fryslân onlosmakelijk met elkaar verbonden, vooral omdat de landbouwsector met stip de belangrijkste grondgebruiker is en dus ook sterk bepalend voor landschap en natuur. Om ook in de toekomst natuur en landbouw te blijven verbinden, zoekt de provincie samen met partners naar nieuwe vormen van landbouw, die een economisch gezonde bedrijfsvoering weet te combineren met een goede zorg voor de omgeving; oftewel een natuurinclusieve landbouw.

Agro-agenda en Versnellingsagenda

Samen met de provincies Groningen en Drenthe werkt Fryslân actief aan een duurzame landbouw. En met diverse organisaties in en rond de landbouw is de Agro-agenda opgesteld, waarin op hoofdlijnen de inzet voor vernieuwingen binnen de agrosector staat. Het ministerie van EZ is medeondertekenaar van de agenda. Voor de melkveehouderijsector zijn de doelen uitgewerkt in de Versnellingsagenda Melkveehouderij, met daarin concrete doelstellingen voor bijvoorbeeld de mineralenverliezen en de biodiversiteit.
De deelnemende organisaties geven vorm en inhoud aan de doelstellingen.

Toekomstbestendige melkveehouderij

Op het gebied van de biodiversiteit neemt Fryslân het voortouw in Noord-Nederland voor wat betreft het thema 'Natuurinclusieve landbouw'. Hierbij gaat het om de combinatie van twee doelen: een toekomstbestendige, renderende melkveehouderij en een groei van de biodiversiteit in het boerenland. Hierbij staat het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen voor de boeren centraal. Het is niet onlogisch dat juist in Fryslân met een dergelijk project wordt gestart: de combinatie zuivel en agrarisch natuurbeheer (vooral gericht op weidevogels) spelen in deze provincie een belangrijk rol.

Levend Laboratorium

Voor de invulling van natuurinclusieve landbouw is de stichting 'Living Lab' opgericht. Deze stichting is een laboratorium in de praktijk met als doel de transitie van de melkveehouderij te ondersteunen. Het Living Lab zoekt met betrokkenen naar uitvoerbare antwoorden op de vraag wat natuurinclusieve melkveehouderij is en hoe dit het beste in praktijk kan worden gebracht. Hierbij wordt geëxperimenteerd met concrete praktijkprojecten.
Kenmerkend in deze transitie is de keuzevrijheid van de boer. Het Living Lab stimuleert, agendeert en ondersteunt de projecten die bijdragen aan deze natuurinclusieve opgave. Een onafhankelijke Stichting gaat het Living Lab gestalte geven. De bij het Living Lab betrokken organisaties participeren in de ideeënontwikkeling en in de opzet en uitvoering van projecten. Het gaat dan om organisaties uit de:

- primaire sector;
- verwerkende en toeleverende industrie;
- loonbedrijven en landbouwmechanisatiebedrijven;
- natuurbeheerders;
- banken en financiële dienstverleners;
- retailbedrijven;
- consumentenbelangen.

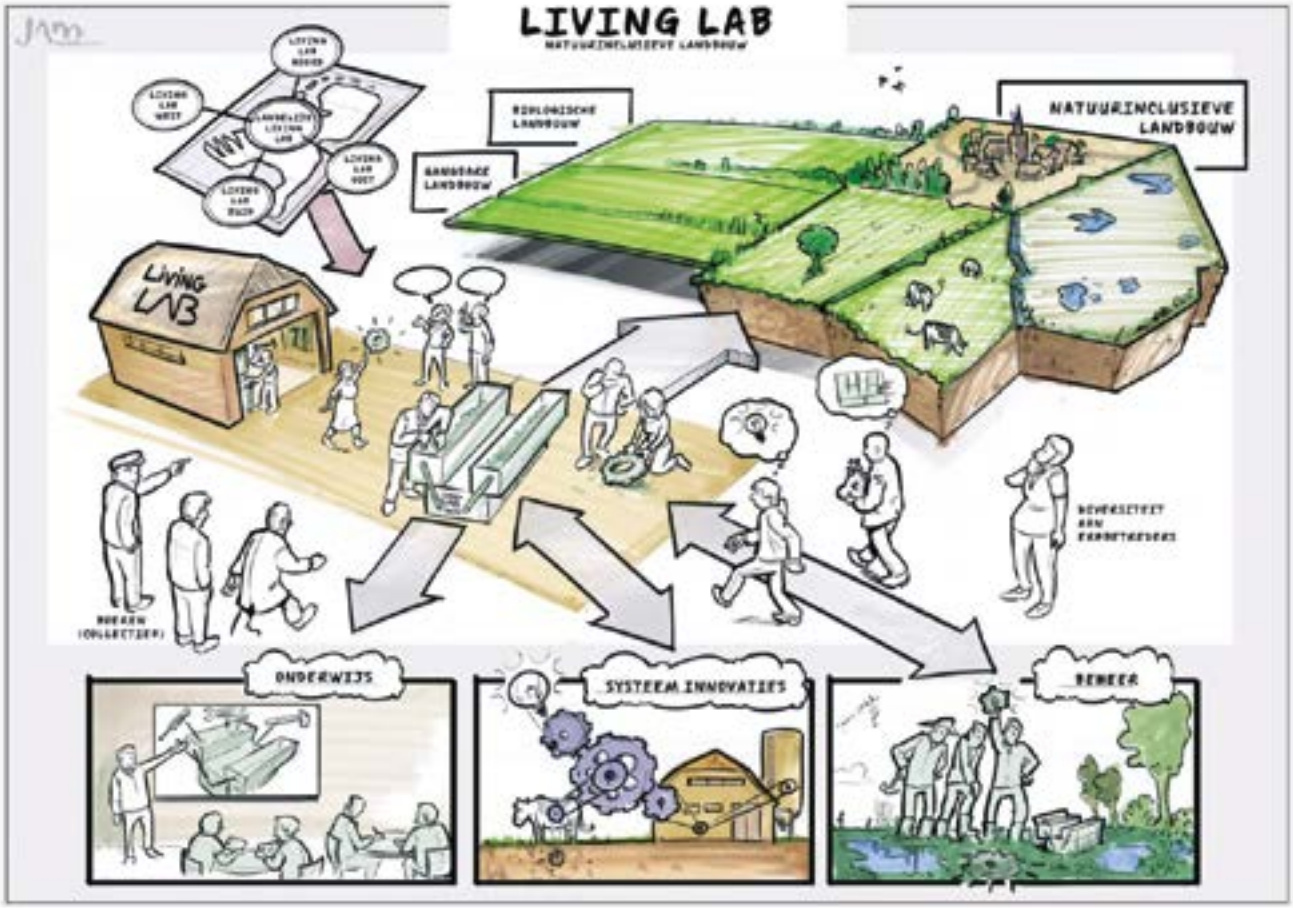

Afbeelding afkomstig van Stichting Living Lab natuurinclusieve landbouw

Deze organisaties krijgen een plaats in de Living Lab Raad. Zo worden samenwerkingen gecreëerd in de hele zuivelketen, van producent via verwerker en retail tot consument. Daarnaast is er samenwerking met intermediaire organisaties en met onderwijs en onderzoeksinstellingen. Het werkplan heeft een breed draagvlak, ook vanuit de gedachte dat in het Living Lab gewerkt wordt aan toekomstperspectieven, zowel voor een renderende bedrijfsvoering als voor groei van de biodiversiteit.

3. Drenthe

Natuurlijk Platteland

In april 2016 heeft GS van Drenthe het programma Natuurlijk Platteland 2016-2021 vastgesteld. Het programma is samen met partners, waaronder natuurbeheerders, LTO Noord, waterschappen en gemeenten opgesteld. Met het programma voeren wij de natuurafspraken uit die wij met het Rijk hebben gemaakt in het Natuurpact. De provincie gaat hiermee voor robuuste natuur, die tegen een stootje kan en ruimte biedt om te ontspannen én te ondernemen. En er is een belangrijke stap gezet om de komende jaren in een dertigtal zogenaamde projectgebieden concrete projecten te gaan realiseren. In verschillende gebieden is begonnen met de eerste voorbereidingen om gebiedsprocessen op te starten. Hieronder wordt kort ingegaan op de projecten die op dit moment in de uitvoering zitten of komen.

Projecten

In het Drents-Friese Wold is de laatste landbouwenclave verworven en is een begin gemaakt met de inrichting. In het Bargerveen zijn en worden in de bufferzone gronden verworven en ingericht, dat ook met de verplaatsing en uitbreiding van de schaapskooi begonnen kan worden. MER-procedures hebben de inrichting van twee bufferzones vertraagd, maar een uitstekend proces met bewoners heeft tot gedragen inrichtingsplannen geleid met verschillende functiecombinaties. Zowel de maatregelen in het Drents-Friese Wold als Bargeveen dragen bij aan de doelstellingen van Natura 2000 en het PAS.

Binnen de gebiedsontwikkeling van de Hunze zijn de Oude Weer en Bonnerklap voor natuurontwikkeling ingericht. Hier is ook een faunapassage met de N33 aangelegd en een 'beverreservaat'. In het Annermoeras en de Elzemaat is in 2015 begonnen met de hermeandering en dit project is in 2016 opgeleverd. Voor de inrichting van het gebied Tusschenwater is met 'Icoonmiddelen' landbouwgrond aangekocht en is vanwege de verplaatsing van drinkwaterputten uitgebreid onderzoek gedaan naar de gevolgen hiervan op het Natura 2000-gebied Drentsche Aa.

De Reest is de grensrivier met Overijssel. In de middelloop van de Reest zijn diverse maatregelen genomen om de verdroging van het gebied te verminderen. Spectaculair is dat de stroomgeul van de Reest te diep ligt en met diverse maatregelen wordt geprobeerd om de bodem van de Reest hoger te maken. Hiervoor zijn o.a. drempels en verondiepingen aangebracht, waardoor het Reestpeil in droge perioden minder ver uitzakt. Tegelijk met de aanpak van de verdroging zijn maatregelen genomen om in perioden met extreme neerslag water op te slaan in het beekdal. Zo kan in Meppel wateroverlast worden voorkomen. Aan de stadsrand van Meppel worden wandel- en fietspaden en beleefpunten aangelegd. Daarnaast zijn enkele nieuwe gebieden ingericht: Schrapveen en Lage Leiding. In het landgoed Dickninge zijn afspraken gemaakt over particulier natuurbeheer.
In de Drentsche Aa zijn ook maatregelen met het zelfde doel als in de Reest genomen. Hier wordt gewerkt met bomen in het water die de stroomsnelheid verminderen en er zo voor zorgen dat extra zand wordt afgezet.

4. Overijssel

Kinderen in de natuur

De provincie Overijssel heeft prijsvraag uitgeschreven: "wie bedenkt het beste idee om kinderen meer in aanraking te brengen met de natuur". Een publieksjury van bijna 100 inwoners heeft bepaald wat het beste idee was. De aanleiding was een onderzoek naar Natuurbeleving in Overijssel, waarin inwoners aangaven het belangrijk te vinden om kinderen meer in aanraking te brengen met de natuur.

Het initiatief heeft veel reacties los gemaakt. Er zijn 27, vaak zeer verrassende voorstellen ingediend. Een publieksjury van 100 inwoners van Overijssel heeft 'De 50 dingen die je gedaan moet hebben voor je twaalfde!' gekozen tot het beste idee om Overijssel groener te maken en een betere leefomgeving voor kinderen te bieden. De voortgang van dit project is te volgen via een blog.

Met het initiatief Groen Groener Groenst heeft de provincie op een nieuwe manier meer mensen bij natuur weten te betrekken. Het is een geslaagd experiment om nieuwe vormen van democratie te ontdekken. Via het participatieplatform JIJ & Overijssel konden inwoners van Overijssel al aan het woord komen en ideeën indienen. Nu is de stap gezet naar bedenken, overwegen èn beslissen. Deelnemers hadden hoge waardering voor deze werkwijze, waarbij zij de beslissende rol hadden in de besluitvorming.

Succesvol weidevogelbeheer

De weidevogelstand staat in ons land, en ook in Overijssel sterk onder druk. Lichtpunt is het Lierder- en Molenbroek (Regio Salland bij Heino). Hier neemt de weidevogelstand toe. In dit gebied ligt een mozaïek van enkele kleine weidevogelreservaten (Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten), particulier natuurbeheer door samenwerkende boeren (Lierderbroek BV) en agrarisch natuurbeheer.
Daarnaast worden op landbouwgrond legsels beschermd door de vrijwillige weidevogelbescherming. In dit gebied is de afgelopen jaren de samenwerking tussen boeren,

> *"Ik vind het erg belangrijk dat kinderen actief kunnen zijn in de natuur en dat die natuur dichtbij huis of school is. Vandaar dat Overijssel met 'Groen, Groener, Groenst' heeft geïnvesteerd in een idee dat inwoners zelf willen realiseren. Want zij weten beter dan wie dan ook hoe hun eigen straat of wijk groener kan worden."*
>
> **Hester Maij,**
> Gedeputeerde cultuur, landbouw en natuur

weidevogelbeschermers, natuurbeschermingsorganisaties, wildbeheereenheid en waterschap verder uitgegroeid en dit heeft geleid tot een succesvol weidevogelbeheer. Soorten als grutto, tureluur en kievit nemen hier weer toe. Ook is schadebestrijding van vooral de vos, essentieel.

In 2015 was hier sprake van een verhoogde predatie, waardoor dit jaar iets minder succesvol was, maar de betrokken partijen kunnen met recht trots zijn op de successen van de afgelopen jaren.

Aantal legsels kievit, grutto, wulp en tureluur in het Lierder- en Molenbroek

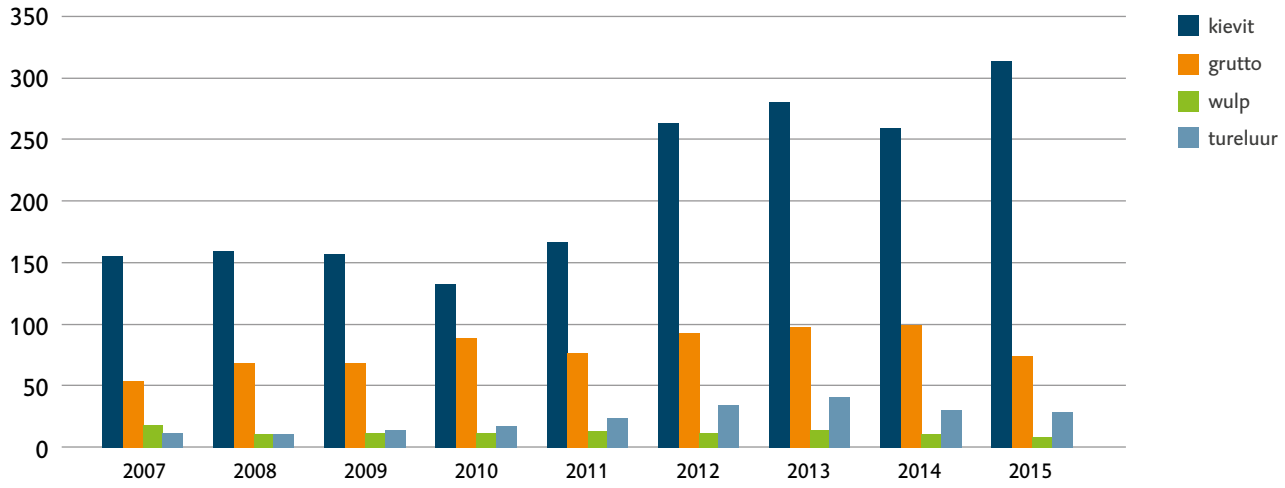

5. Gelderland

Moerasvogels

De Rijnstrangen is samen met Biesbos en IJsselmonding het belangrijkste gebied voor bijzondere moerasvogels in het Natura 2000-gebied de Rijntakken. Grote Karekiet, Woudaap en Roerdomp zijn de vaandeldragers van dit unieke gebied. Dit jaar en in 2017 komen maatregelen in de waterhuishouding, rietherstel en natuurontwikkeling samen om het leefgebied van de moerasvogels sterk te verbeteren. In het gebied is niet alleen natuur van belang, maar ook de landbouw draagt bij aan een duurzaam beheer van het landschap. Door inzet van bedrijfsaankoop en bedrijfsverplaatsing is 120 hectare beschikbaar gekomen voor natuurrealisatie en landbouwstructuurverbetering. In een proces van snelle kavelruil door STEVIG worden deze hectares ingezet om de gestelde doelen te halen. Eind volgend jaar hopen we in dit gebied klaar te zijn, zodat zowel natuur, als landbouw weer vooruit kunnen. Binnen dit project hebben we oog voor cultuurhistorie en leefbaarheid en geven we invulling aan de natuurcompensatie opgaven van de overnachtingshaven Lobith en van de doortrekking van de A15. Succes komt doordat alle betrokken organisaties hun schouders er onder zetten en de provincie haar regie rol goed laten vervullen.

6. Utrecht

Natura 2000 Oostelijke Vechtplassen Utrecht

Het Utrechtse deel van de Oostelijke Vechtplassen is een uniek plassengebied waar natuur, landbouw en recreatie hand in hand gaan. Dankzij de invloed van de rivier en het kwelwater van de hogere zandgronden en de vervening komen er allerlei variaties in het landschap voor. Zo is er open water, trilveen, veenmosrietlanden, vochtige graslanden (waaronder blauwgraslanden) wilgenstruwelen en broekbos.

Herstel en zelfs uitbreiding van de natuur in dit gebied is noodzakelijk, want de kwaliteit van de rijke schakering van moerasvegetaties gaat achteruit. Ook de verlanding van nieuwe petgaten komt niet goed op gang, een teken dat het gebied niet optimaal functioneert.
Het robuuster maken van het watersysteem is erg belangrijk om dit te keren. Provincie Utrecht wilde niet wachten op het beheerplan Natura 2000 Oostelijke Vechtplassen en heeft het Programmabureau Utrecht-west opdracht gegeven om samen met bewoners, gebruikers en overheden een inrichtingsplan op te stellen. Dat plan is klaar en is deels al uitgevoerd, zoals in de Bethunepolder. De rest van het gebied is nu in uitvoering of daar wordt de uitvoering voorbereid. De inrichtingsplannen bestaan uit een aanpak in twee fasen. In de eerste fase ‘doen partijen wat ze kunnen’. In de tweede fase worden aanvullende maatregelen uitgevoerd.

In de Bethunepolder is een combinatie gezocht tussen natuur, agrarische activiteit en bewoning. Bewonersorganisaties, twee inliggende boeren en overheden hebben samen een inrichtingsplan opgesteld. De twee boeren blijven in de polder en beheren een groot deel van de natuurgronden in samenwerking met Staatsbosbeheer en Gemeente Amsterdam. Er lopen wandel- en kanoroutes door het gebied. De bewoners doen zelf de vogelmonitoring. De gemeente

Amsterdam gebruikt het uit de polder opgepompte water voor de drinkwaterbereiding.

In de rest van het gebied ligt de nadruk vooral op de natuur. Gesprekken over het verhuizen van agrarische bedrijven naar buiten het gebied zijn in volle gang en hebben al resultaat opgeleverd. Deze gesprekken gaan door terwijl tegelijk maatregelen worden voorbereid om de natuurpercelen in te richten. In de zogenaamde Taartpunt is de uitvoering al gaande. Vrijkomende grond wordt gebruikt om percelen van aangrenzende agrariërs op te hogen. Als dit is afgerond gaat het waterschap een flexibel en vaak ook hoger peil instellen.

Ook hier wordt een wandelpad aangelegd met uitkijkheuvel. In een ander deel van het gebied voeren ook Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer met hulp van Life+subsidie al inrichtingswerken uit. Vanaf 2017 wordt de rest aangepakt.
Als de uitvoering gereed is (ca 2019) heeft Utrecht er 1250 ha cultuur- en natuurlandschap bij. Een oud landschap ook en een gebied waar al lang geleden mensen rondzwierven om te jagen, landbouw te bedrijven of veen te winnen. Het gebied is dan ook archeologisch zeer interessant. Ook dit aspect krijgt volop aandacht. En dit alles onder de rook van de Domtoren.

7. Noord-Holland

Catrijpermoor

De Catrijpermoor ligt in het overgangsgebied van duin naar polder, ook wel 'duinzoom' genoemd. Het gebied is circa 46 ha groot en heeft grote kansen voor natuurontwikkeling. Vanuit het duingebied komt namelijk helder en schoon kwelwater aan de oppervlakte, dat via duinrellen afstroomt naar het achterland. Kenmerkend is ook de afwisseling van bodemsoorten als zand, klei en veen, wat een variatie aan flora kan opleveren.

Voor de aanpassing van het waterpeil zijn werkzaamheden uitgevoerd zoals het aanbrengen en aanpassen van stuwen, duikers en dammen. Hiervoor is gebiedseigen grond en zand van Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) gebruikt. Met een natuurvriendelijke oever is een geleidelijke overgang van land naar water gecreëerd. Bestaande duinrellen zijn plaatselijk verbreed. Te diepe duinrellen zijn ondieper gemaakt met duinzand, waardoor het effect van het stromende water groter wordt. De Groetermoor is uitgegraven zodat hier meer water aan de oppervlakte komt. Het schone duinwater dat via de duinrellen het gebied instroomt, kan daardoor langer worden vastgehouden. Door deze maatregelen ontstaan er betere omstandigheden voor flora en fauna in de Catrijpermoor.

Het gebied was al in eigendom van SBB maar nog niet ingericht. Met dit gebied is de NNN 46 ha rijker, maar het is slechts een onderdeel van de doelstelling om 250 ha per jaar te realiseren.

WATERRIJKE NATUUR IN CATRIJPERMOOR
Provincie Noord-Holland

8. Flevoland

Klein en effectief agrarisch collectief

Eind 2014 is het Flevolands Agrarisch Collectief opgericht, een kleine enthousiaste organisatie die voor veel nieuwe zaken aan de lat staat. Vanaf de eerste dag zijn zij er vol voor gegaan met de juiste mensen en met de juiste instellingen. Het is een coöperatie met een bestuur, werkorganisatie en deelnemers, ieder met een eigen betrokkenheid en een eigen verantwoordelijkheid. Als het nodig is, wordt externe expertise ingehuurd. De ontwikkeling van deze organisatie wordt door de provincie ondersteund.

Op de langere termijn wil het Flevolands Agrarisch Collectief een breed gedragen beweging in de streek op gang brengen om maatschappelijke doelen, zoals natuur, water en recreatie te realiseren en die aan te laten sluiten op het werk van de Flevolandse boeren.

Want Flevoland is een belangrijke landbouwprovincie, maar met een zeer beperkte omvang van agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Hoe bereik je dan toch resultaat?

Focus

Vanwege het beperkte budget is er gekozen voor een doel waar Flevoland vanuit (inter)nationaal perspectief voor de natuur echt iets te bieden heeft, namelijk de akkervogels. Het beheer wordt geconcentreerd in gebieden die voor akkervogels belangrijk zijn en waar agrariërs graag mee willen werken aan een betere leefomgeving van akkervogels. In 2016 zijn er drie samenhangende gebiedsclusters open akkerland gestart om de leefomstandigheden van veldleeuwerik en de grauwe kiekendief te versterken. Daarnaast worden bufferzones aangelegd om de waterkwaliteit te verbeteren.

Open houding

Een belangrijke voorwaarde voor het slagen van agrarisch natuurbeheer nieuwe stijl is een open houding en vertrouwen in elkaar. Provincie Flevoland en het Flevolands Agrarisch Collectief hebben goede en open gesprekken, waarbij ook kritische noten worden gekraakt. Het gaat niet altijd goed, maar dit wordt besproken en als het kan opgelost. Een voorbeeld hiervan is de uitbreidingsaanvraag voor 2017.

Foto: Jack de Vries

Het agrarisch collectief heeft een cluster voorgesteld dichtbij vliegveld Lelystad. In nauwe samenspraak met de provincie wordt nu een vogeltoets uitgevoerd die moet uitwijzen of agrarisch natuurbeheer in dit cluster mogelijk is zonder extra risico voor de vliegveiligheid.

Monitoring

Eind 2021 kunnen wij op basis van monitoringsgegevens van 6 jaar iets zeggen over de resultaten van het agrarisch natuurbeheer in Flevoland. Met ons jaarlijkse Meetnet Agrarisch Soorten houden we dit goed in de gaten.

9. Zuid-Holland

‘Meest bijvriendelijke provincie’

Gedeputeerde Han Weber van de provincie Zuid-Holland ontving op 24 maart 2016 een ‘adoptiebij’ (de viltvlekzandbij) uit handen van Laila Driessen, burgemeester van Leiderdorp en voorzitter van de Groene Cirkel Bijenlandschap. Het uitreiken van adoptiebijen in Naturalis in Leiden was de start van de campagne van de Groene Cirkel Bijenlandschap.

In dit project werken partijen aan het terugdringen van de wintersterfte bij de honingbij (onder de 10%) en de achteruitgang van de hommel en de wilde bij. Bijvoorbeeld door meer voedsel en nestgelegenheid te bieden, het landschap aantrekkelijker en kleurrijker te maken en door behoedzaam om te gaan met chemische middelen. “Meer dan 70% van ons groente en fruit is afhankelijk van bestuiving. En daar gaan dus miljarden in om”, gaf professor Koos Biesmeijer van Naturalis in een korte presentatie aan.

Herinrichting van De Zaag

De Zaag is een bestaand en belangrijk natuurgebied, dat als een eiland in het buitendijkse riviergebied ligt. Het gebied is onderdeel van de EHS en bestaat deels uit zoetwater-intergetijdengebied, moeras, rietland, rivierbegeleidend bos en hardhoutooibos. Het herbergt soorten als spindotter, driekantige bies en de Noorse woelmuis.
De kwaliteit van De Zaag is met de herinrichting duidelijk verbeterd. Het gebied is hersteld door het maaiveld over delen van het gebied te verlagen, door oude getijdegeulen en overstromingsvlaktes te herstellen. Met name het contact met het zoetwatergetijde is hersteld, waardoor de natuur verbeterd en er meer biodiversiteit is ontstaan. De bever en de ijsvogel voelen zich er al weer thuis.
Naast de voordelen voor de natuur, ontstaat er ook een voordeel voor de mens. Het wordt namelijk makkelijker om te recreëren in het natuurgebied De Zaag. Ook dit was een nadrukkelijke wens.

> *“Het belang van de bij voor de biodiversiteit is dus enorm. De provincie investeert hier ook echt in en ik ben erg verheugd te zien dat binnen 1 jaar zoveel organisaties en gemeenten zich aansluiten bij dit initiatief en een bijdrage leveren. Laten we samen van Zuid-Holland de meest bijvriendelijke provincie maken.”*
>
> **Han Weber,** Gedeputeerde Energie, Natuur&Recreatie en Landbouw

Foto: Joost Bouwmeester

Verkoop van natuurgrond aan particulieren

De provincie Zuid-Holland heeft drie verschillende grondeigendommen binnen het Nationaal Natuurnetwerk in Midden-Delfland openbaar te koop aangeboden. De bieders hebben zelf een inrichtingsplan en een beheerplan gemaakt voor de natuurontwikkeling aan de hand van de gestelde kwaliteitseisen. Dit inrichtingsplan en het beheerplan hebben onderdeel uitgemaakt van de bieding. Zowel de gemeente (beoordeling), als de deelnemers aan het weidevogelpact (inhoudelijk) zijn betrokken geweest bij de verkoop van de grond. De grond is gegund aan 2 particulieren en 1 aan een coöperatie. De grond maakt deel uit van een ecologische verbinding in Midden-Delfland.

10. Zeeland

Vogeleiland Schelphoek in de Oosterschelde

De Zuidwestelijke Delta is van groot belang voor kustbroedvogels als leef- en broedgebied. De populatie van een aantal van deze soorten staat helaas onder druk. Dat komt onder andere door te weinig natuurlijke dynamiek in de Delta, roofdieren en door toenemende recreatie. Kustbroedvogels hebben daarom een belangrijke plek in het Natura 2000-beheerplan Deltawateren.

In het (soorten)beleid van de provincie Zeeland krijgen kustbroedvogels extra aandacht. Bijvoorbeeld door het bijeen brengen van partijen en kennis en het uitvoeren van stimuleringsmaatregelen en de zogeheten 'no-regret maatregelen'.

Kustbroedvogels broeden in dynamische milieus en kiezen de meest geschikte gebieden. Het is daarom van belang dat er wat te kiezen valt. Broedgebieden die schaars begroeid zijn, waar voedsel beschikbaar is en de vogels niet worden verstoord. De meest kritische soorten zijn grote stern en dwergstern. Andere soorten zoals het visdiefje kunnen meeprofiteren van de genomen maatregelen.

Een mooi voorbeeld van samenwerken in de regio en het beleefbaar maken van natuur is het inrichten van een caisson voor visdiefjes in de Oosterschelde. Bij Schelphoek liggen drie caissons die dienst deden na de Watersnoodramp van 1953 en tijdens de Deltawerken.
Het grootste caisson is met betonnen platen afgedekt. Daarop is een laag grind en schelpen gestort. Visdiefjes broeden graag op kale grond. Omdat het caisson uit de kust ligt en een hoge, steile rand heeft, is het een veilige plek. Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer, provincie Zeeland en Vogelbescherming Nederland hebben hierin samengewerkt. Vanaf volgend jaar zijn de broedvogels te zien met een webcam. En daarmee is het kraamseizoen van de visdiefjes beleefbaar voor het publiek. Dit project is gefinancierd en uitgevoerd door Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer.

Afgelopen jaar zijn er meer kustbroedeilanden aangelegd en/of hersteld. Voorbeelden daarvan zijn de kustbroedvogeleilanden op Tholen, op Noord-Beveland, langs de Zuidkust van Schouwen en in het Veerse Meer in samenwerking met de terreinbeheerders en Stichting Kustbroedvogelsfonds. De provincie Zeeland heeft een belangrijk deel van de projecten gefinancierd. Jaarlijks wordt een deel van de € 180.000,- vanuit het soortenbeleid aan dergelijke projecten besteed. De eilanden op Tholen en Noord-Beveland, die vorig jaar zijn gerealiseerd, waren afgelopen voorjaar al succesvol voor visdiefjes.

11. Noord-Brabant

Nieuw stelsel agrarisch natuurbeheer

In 2015 en 2016 is in een intensief gebiedsproces in Brabant gekeken hoe het agrarisch natuurbeheer efficiënter en effectiever gemaakt kon worden. Het resultaat was een antwoord op de vraag welke maatregelen het beste genomen kunnen worden voor een effectief agrarisch natuurbeheer en op welke plek. De meest kansrijke leefgebieden en meest effectieve maatregelen zijn in het Natuurbeheerplan opgenomen. De vier Brabantse collectieven zijn hierdoor beter in staat om een effectief agrarisch natuurbeheer uit te voeren. En alle betrokken partijen weten nu waarom bepaalde keuzes zijn gemaakt. Dat zorgt voor een goede samenwerking en breed draagvlak.
Een mooi voorbeeld zijn de maatregelen die in 2016 zijn getroffen in het gebied Beerse Overlaat, dat in beheer is van het agrarisch collectief Oost-Brabant. Dankzij een uitstekende samenwerking tussen het coördinatiepunt Landschapsbeheer en de deelnemende boeren, de agrarische natuurverenigingen en ZLTO, door bundeling van kennis, bereidheid om aanvullende financiële middelen te leveren (voor inrichting) en met behulp van gemeenschappelijk inzet en creativiteit, zijn hier zeer aansprekende resultaten geboekt. Al eerder was in dit gebied gebleken dat dat de techniek van 'golfplaatplas-dras' (zie foto) mooie resultaten op kan leveren. In 2016 is in het weidevogelkerngebied Beerse Overlaat ca 75 hectare ingericht. Ruim 100 vogelsoorten maakten gebruik (rust, voedsel, broeden) van deze golfplaatplasdrassen. Met de plasdrassen en aanvullend weidevogelbeheer werd in 2016 een populatie van ruim 120 broedparen Grutto, Wulp en Tureluur in stand gehouden. En nog eens 500 broedparen van meer algemene soorten.
In 2017 verwachten de gebiedspartijen dat de mooie Beerse Overlaat als weidevogelgebied het nog beter gaat doen.

Een duurzaam en vitaal Markdal.

Het Markdal is een beekdal ten zuiden van Breda. Bewoners, ondernemers en gebruikers willen van het Markdal een gebied te maken waarin ecologie, economie en samenleving in evenwicht zijn. Zij hebben zich hiervoor verenigd in de Vereniging Markdal Duurzaam en Vitaal.
De Vereniging heeft met de provincie afgesproken om in oktober 2018, 100 ha NNB in het Markdal te hebben verworven, de functie te hebben gewijzigd en 102,2 ha ingericht te hebben. De Vereniging ziet mogelijkheden om met een andere, gebiedsgerichte aanpak en 'van binnenuit', de realisatie van het NNB in het Markdal, na jarenlange stagnatie, wèl mogelijk te maken. Tegelijk werkt de Vereniging aan maatregelen waardoor de eisen van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) gerealiseerd worden.
Inmiddels is de Vereniging er in geslaagd weer nieuwe beweging in het gebied te bereiken. Ondanks dat er hobbels en uitdagingen in het verschiet liggen, lijken de doelstellingen binnen handbereik. In 2017 en 2018 verwachten we dat de verwerving en het beheer geregeld is. Nieuwe initiatiefnemers, zoals in dit voorbeeld van het Markdal, zijn belangrijk voor het realiseren van het natuurnetwerk in Brabant.

Het initiatief gaat ervan uit dat een klein deel van het natuurnetwerk uit het Markdal verdwijnt en buiten het gebied wordt toegevoegd. Terreinbeheerders en de Brabantse Milieufederatie zijn bang dat waardevolle natuur hierdoor minder bescherming krijgen. Het wordt onderzocht of die zorgen terecht zijn.
En de ontwikkeling van het Markdal is qua proces een kop-loper in de geest van de Rijksnatuurvisie en de Omgevingswet. Er worden ervaringen opgedaan die een voorbeeld kunnen zijn voor andere gebieden waar realisatie van het NNB aan de orde is. Dit initiatief kenmerkt zich door het zelforganiserend vermogen vanuit het gebied, het neemt opgaven over die voorheen bij de overheid lagen en is bereid risicodragend te participeren. De overheden ondersteunen het initiatief gezamenlijk. Uiteindelijk wordt het gebied er ruimtelijk, economisch en sociaal aanzienlijk beter van.

12. Limburg

Hamster op eigen benen

Sinds de Europese hamster in 2002 geherintroduceerd is in Limburg, wordt geprobeerd om deze beschermde diersoort een veilige groeiomgeving te bieden. Er is een fokprogramma opgezet en jaarlijks worden hamsters uitgezet/bijgeplaatst in geschikte leefgebieden in Limburg. Het verloop van het programma wordt nauwlettend in de gaten gehouden. De inspanningen van de afgelopen jaren hebben gezorgd voor een hamsterpopulatie van in totaal ca. 400-500 hamsters, verdeeld over een drietal leefgebieden. De hamsterpopulatie is afhankelijk van een aangepast 'hamstervriendelijk' agrarisch beheer. In 2014 werd in totaal 470 hectares hamstervriendelijk beheerd.

Maar voor een duurzaam behoud van de hamster in Limburg is uitbreiding van het hamstervriendelijke beheer naar minimaal 750-900 ha nodig. De afgelopen jaren is gebleken dat een hamsterpopulatie in kleine gebieden met hamstervriendelijk beheer kwetsbaar is; in grote gebieden (tenminste 20% van de aanwezige percelen), lijkt de populatie beter stand te kunnen houden. Het beheer moet ervoor zorgen dat de hamster gedurende het zomerseizoen kan profiteren van gewassen die voldoende bescherming bieden tegen roofdieren. Dit zorgt ervoor dat agrariers bepaalde gewassen niet of veel later kunnen oogsten, wat uiteraard zorgt voor een lagere opbrengst. Het compenseren van dit verlies aan opbrengst zorgt ervoor dat de kosten voor het uitvoeren van hamsterbeheer voor meer dan 85% worden gesubsidieerd. In België, Duitsland en Frankrijk hebben ze dit zelfde probleem.

Daarom wordt nu gezocht naar innovatieve vormen van agrarisch natuurbeheer, die de overleving en reproductie van de hamster in voldoende mate ondersteunen om een duurzame populatie te kunnen ontwikkelen. Het moet toepasbaar zijn op minimaal 20-25% van de akkers in de regio, met een duidelijke kostenbesparing t.o.v. van het huidige SNL-pakket. Het zoeken naar de balans in de intensiteit van beheer en de beheerkosten is de belangrijkste opgave binnen dit project. Uiteindelijk moet een veelvoud aan hamstervriendelijk beheerde hectares, in de vorm van een mozaïekstructuur, worden gerealiseerd in Limburg, maar tegen lagere kosten per ha. Daarmee zullen de nieuwe beheerpakketten een substantiële bijdrage leveren aan de duurzame bescherming van de hamster. Uiteindelijk zou dan het fokprogramma niet meer nodig zijn. Er zijn in totaal drie groeiseizoenen (2015-2017) om te experimenteren met nieuwe hamsterpakketten.

Foto: Henk van Harskamp

Daar waar het kan, wordt samengewerkt met België, Frankrijk (Elzas) en Duitsland (Nordrhein-Westfalen). Dit gebeurt door verdere kennisuitwisseling (o.a. via het jaarlijkse hamstercongres), samenwerking op het gebied van fokprogramma(s), beschermingsmaatregelen en, in het geval van Nordrhein-Westfalen, met grensoverschrijdende gebieden met hamstervriendelijke agrarisch beheer.

Eerste resultaten (2016) in akkergebieden waar hamsters leven en waar dit nieuwe pakket wordt toegepast zijn positief te noemen. Daarnaast is de animo onder agrariërs voor het sluiten van een beheerovereenkomst aanzienlijk hoger dan voor het sluiten van overeenkomsten in de oude stijl.

Colofon

Dit is een uitgave van het
Interprovinciaal Overleg (IPO)
Huis van de Provincies
Herengracht 23
2511 EG Den Haag
Telefoon 070 888 12 12
www.ipo.nl

IPO-publicatienummer
321

Ontwerp
Haagsblauw, Den Haag

Druk
De Resolutie, Rijswijk

Den Haag, januari 2017

